

Odgovornost filmskih ustvarjalcev in človekove pravice

Kino dvor, omizje 9.12. 2005

Film je - podobno kot druge umetniške prakse - privilegirano mesto za artikulacijo vprašanj o svobodi, njenih omejitvah, o pravicah in njenih kršitvah. Tako fikcijski, kot dokumentarni. Zakaj?

Kako lahko film prispeva k strpnejši družbi? ***Film strpnost krepi s prikazovanjem potenciranja nestrpnosti.***

Inverznost, ki ga najlepše potrjuje primer Desetih božjih zapovedi K.Kieslowskega. Kaj naredi Kieslowski? Z antitezo vzpostavi tezo: "Ne ubijaj! - ubija. "Spoštuj svojega bližnjega!" - sovraštvo. "Ne kradi!" - jemanje. "Ne laži!" - prevara....skratka, belo odslikuje črno. In črno da misliti.

Splošno rečeno, celovečerni igrani filmi, še posebej melodrame, gradijo na **porušenem redu**: na madežu, na konfliktu, na razcepu, na dvomu, na zlomu...Porušen red je sicer nujen "ekscen" za to, da se poganja filmska zgodba s posledično katarzo.

Ne glede na vse dimenzije avtorske interpretacije, ki so lastne ustvarjalnemu delu, se prav "porušeni red" (pretrgana kontinuiteta mirnega sožitja, spodnešena upanja, prevare, ovire, socialni in družbeni konteksti...) dotika človekovih pravic in mej naše svobode.

Dobesedno šolski primer te teze je *Kratki film o ubijanju* pokojnega K. Kieslowskega. Fant brutalno in na videz brez razloga umori človeka, nato morilcu sodijo s smrtno kaznijo. Oboje se z največjo možno realistično uprizoritvijo, takorekoč dokumentarno odvija pred našimi očmi. Pogled umikamo, oči stiskamo. In se sprašujemo, kaj je zločin, kaj je kazen. Kaj je vzvod za zločin in kaj če vzvoda sploh ni? Kje je meja človekove pravice do pravice drugega?

Ta primer pritrjuje, da umetnost lahko prispeva k strpnejši družbi tudi s tem, ***ko izpostavlja nestrpnost, ko jo potencira in nam jo kaže v tako širokih in groteskni dimenzijah, da nas jo je groza.*** Ni slučajen vse bolj močan sklop sodobnih (art) filmov, ki izpostavljajo neznosne dimenzije nasilja. Primer: *Velika ekstaza Roberta Carmichaela*, Thomas Clay, VB. Konformistična mala sredina. Fantovska družčina, ki postopno leze v zmerno in vse bolj potencirano nasilje. Končni obračun brutalnega posilstva, umora, ekstaze. Zakaj? Čemu? Krivda?

Če postaja **varnost** temeljna vrednota sodobnega sveta, potem je potrebno govoriti o nevarnosti. Nevarnosti pred virusi, pred podnebjem, pred krvjo, pred tujstvom, pred terorizmom, pred drugačnim.... Nevarnost tega potenciranja je tudi navajenost

na njega. Lahko doseže nasprotno učinke, če se ga dojema kot legitimno, stimulatивно, normalno in če se prag njegove percepcije znižuje? Možno, toda dopustnosti znižuje prej komercialna kot kakšna druga produkcija.

Ga lahko **potenciranje**, kot ekstremni nagovor v filmu P.P.Pasolinija: *Salo*? Ne, saj reflektira to kaj je fašizem. Kaj je nedolžnost, kaj je gnus in kaj je strah!?

Slovenski film govori pogosto o *ne-varnosti* pred drugačnim, ne-ukalupljenem, neprilagojenem, tujem, outsiderskem:

Izobčenost in odbitost v slovenskem filmu zadnjih desetih let

Slučajno, simptomatično ali pa zgolj povedno – toda skupni imenovalec filmov, ki so nastali sredi devetdesetih je tematika izobčenosti in odbitosti. Kar nekaj filmov - od *Morane* dalje - je spregovorilo o vseh tistih manjšinskih skupinah, ki kažejo na necelost družbe, na njeno zamajenost in vase zarobljenost.

Tako v televizijskem filmu *Striptih* Filipa Robarja Dorina (1995) srečamo proletariat, vojake, lezbijke, vegetarjance, lovce, simfonike, alkoholike in druge marginalce s problemi.

Ambivalentni in dvojni obrazi, ki se vpenjajo v drugačno – bodisi romsko, norčkasto, klošarsko, bodisi punkersko okolje, se ne morejo zlepiti z okoljem in spraviti s svetom, ki smo ga takrat že globoko samostojno živeli. Zgodbe se vpenjajo na rob družbenih okolij, da bi spregovorile o nemoči novo orazrednega Slovenca. Čas ni prinesel novih ekstremov, ki bi jih lahko film ponotranil in povzel vase.

Film je posegal po tistih miljejih, ki so lahko fantastični dobavitelji dramskih zapletov. Romi zagotovo to so, še posebej v luči njihovega prehajanja iz romske v urbano kulturo, ki njuno pomeni nemožnost ukrotitve – vsaj tako sporoča *Halgato* Andreja Mlakarja.

Še dlje gre Metod Pevec s *Carmen* (1995), ki vstopi v »neproduktiven« svet pankrtske, opuščene in zapuščene, alkoholizirane in čuteče klošarke, naravnost fatalne proizvajalke zgodb. Njena mračna in emotivna življenjska stiska postane meso oziroma »štof« nabiralcu zgodb – mlademu pisatelju ob katerega trči in s katerim si pomaga, da lahko »ubije« odsotnega očeta in pokoplje izigrano mater. Carmen, tako kot novinarka v filmu Mirana Zupaniča *Radio. doc* (1995), nosi dediščino svojih staršev - nekakšno stigmo, ki ji kljub obračunu s preteklostjo, ne nudi svobodnega diha: Carmen bo še naprej klošarila.

Košakovega *outsiderja* maltertira oče in njemu ne prilagojeno okolje, v katerem mu spodleti tudi njegovo dekle. V družinskem smislu je outsider pravi insider, ki hoče spremeniti družbene (družinske) odnose z nasilnim, času odgovarjujočim rezom. Ključni in najbolj pomenljiv rez se zgodi v trenutku, ko se vzporedno z njim »zlomi« tudi sistem, ki nas je skoraj pol stoletja več ali manj prisilno lepil skupaj: torej, ko Tito umre.

Vsak Slovenec potrebuje svojega Bosanca

Leta 1983 je Filip Robar Dorin z novomeško AS Alternative film produkcijo (in Vibo) posnel dokumentarec o Romih Opre Roma – pamet v roke, ko boš v drugo ustvarjal svet (*Na noge Romi!*). Tudi pet let starejša farsa o slovenski ksenofobiji Ovni in mamuti (v isti koprodukciji) bi bila lahko podpisana danes, ko se od »psihopatologije«, nacionalizma in nestrpnosti nismo poslovili. Huso (Božidar Bunjevac), basanski delavec zaposlen pri mestni komunali, bi bil danes med izbrisanimi. Slovenec – defenzivni nacionalist Marko Skače (Marko Derganc), ki trga ušesa Bosancem, bi bil danes najhujši agitator za referendumski izbris priseljencev iz nekdanjih republik. V Sloveniji že adaptirani Slavko (Slavko Štimac) bi bil še vedno rahlo razdvojena osebnost, ki bi se v slovenskih in hkrati bosanskih društvih čudil zdaj enim, zdaj drugim.

Bosanci so skratka tujci, skozi katere se artikulira podoba (in sovraštvo) domorodca. In ta podoba se ne spreminja. Z manj distance in humorja, z več dobesednega govora in potenciranih šablon je letos – torej skoraj dvajset let kasneje - Vinko Moederndorfer v filmu *Predmestju* spregovoril o (očitno) še vedno močni slovenski ksenofobiji.

Robar se sicer poskuša norčevati iz slovenske patologije, a s humorjem spregovori o nezmožnosti asimilacije Slovenca z Drugim in Drugačnim. In spregovori o dejstvu, da Slovenec »sovraži« tudi zaradi spoznanja, kako ima ta Drugi prav to, kar sam nima (odprtost, občutek za improvizacijo, užitek, prodornost...). Filip Robar Dorin je najprej z *Opre, Roma* nato z *Ovni in mamuti* v slovenski prostor vnesel sociološki diskurz. Gre za druge vrste družbeno kritični film, kot smo ga poznali v ti. anagažirani celovečerni formi. Robar se namreč nasloni na (pol)dokumentarno formo, ki jo dodatno parodira ali pa do skrajnosti naturalizira. Marginalci, ki jih je obravnaval v enem in drugem primeru, Slovenca postavljajo v vzvišen položaj tako, da ga hkrati razgaljenega ponižajo. Scenarist (in hkrati režiser in montažer filma) se je zavrtel okrog slovenske nacionalne travme, videne tako v cvetu lepote »moje dežele« (hribi, harmonika, zemlja, miss Slovenije..), kot v cvetu njenih ran (pijančevanje, bluzenje, iskanje krivde).

Rezervni deli - trgovanje z ljudmi

Filmskemu delu lahko **poruši red** tudi oblast, ko in če ni zadovoljna s podobo, ki jo daje ustvarjalec družbi. Četudi nezadovoljni oblastniki izzidejo iz takega konflikta običajno kot poraženci (na dolgi rok), so "kršitve filmskih pravic", torej pravic do svobodnega izražanja usodne. Tem kršitvam pravimo cenzura. In samocenzura. Tega je bilo nekoč mnogo (rtv: študentske demonstracije, Trenutek 68, Kavčičevi nastopi, punk...) Ali je danes drugače? Mogoče bi g. Možina dejal, da ni, vsaj v njegovem primeru, ko naj bi bil njegov dokument "pod udarom", četudi vemo, da je

bil objavljen v neokrnjeni obliki. Spomnimo se dokumentarnega filma o t.i. izbrisanih, ki ga je RTVS pripravljala kar nekaj časa, pa je bil na koncu predvajan v otroškem terminu v zgodnjih popoldanskih urah.

Majda Širca